

Cikòsù cyà Mulubù wà Mapping pa binyangu byenzela bantu mu Kongò wa mungàlààtà

Mulubù ewu, wà mpàngu udi nè òna dyà Mapping, ùvwa mupàtùka mu dyà ditùku 1, ngondu wa diikùmi (kaswàmansènsa), cidimu cyà 2010. Wòwu ewu ùdi ùtàngila binyangu bipite bubì, byenza mu ditùngà dyà Kongò wa mungàlààtà, mu cicya cyà ngondu mwisátu (Iwabanyankàsu) wa cidimu cyà 1993 too nè ku ngondu mwisambòmbò (kabàlashipu). Binyangu biinè bipite bubì ebi bìdi bitàngila dipanga kuneemeka manêma àà muntu nè dibènga kuneemeka kàbìdi mēyi nè mikàndù pa byà kubènga kwenza mu mvità. Ewu Mulubù ùdi mukàndà wà mushinga, mupita yònsò ìvwà mifùnda kùdi Nsangilu wa matùnga masanga pa dishipa nè dikèngesha bantu mu ditùngà dyà Kongò. Ùdi nè mushinga, bwalu ke musangu wà kumpàla ùdi Nsangilu wa matùnga masanga ùtaata, ùsangisha kaaba kàmwè nè ùtèeka bibawu nè bibawu byònsò byà benzàvi bashilàngàne mu byàbì bisakà nè ùbyèla patòòke mu mulubù. Cìdi cilelè lungènyì lwà kwenza mwinè mulubù ewu sè ùdijandula dyà biinà bisàtù bìvwàbu bajìka bantu pàmwè, ku citùpà cyà buloba cyà Kivu mu ngondu wa citèemà (kaabitenda) wa cidimu cyà 2005. Byangàcile ku cikundu eci, kwasabù kasumbu kenji kàà lùnkètù, ku bulombodi bwà Cipàngu cikùlù cyà matùnga masanga, cyomeekela ditàbaleela dyà manêma àà muntu (cìdibo bàbìkila mu mfwàlànà mu cikòsù nè HCDH). Bàkubàpèèsha lupetu mbòmbò ibìdi nè binunu mwandamutekète yà Euro bwà kwenzabù nayò mudimu wà lùkentù alu. Munda mwà ngondu mwandamutekète – m bwenà kwamba nè bitwàdije ku ngondu wa diikùmi wa cidimu cyà 2008 too nè ku ngondu mwitànù (lumungùlù) wa cidimu cyà 2009 – bamanyi 33 bàà mu Kongò nè bàà matùnga makwàbù àà mu buloba kusangishabò mifundu kabùkabù nè kwela bantèmù bavulè nkonku. Mifùndù ìvwàbu basànga nè batàta ìvwa 1500, byangàcile ku cidimu cyà 2007 too nè ku cyà 2010. Bantèmù bàvwàbu bêla nkonku bàvwa 1280. Maalu àvwàbu bàcinka nè àvwa àà binyangu àvwa 617, menzela nangàngà bakàjì nè bàna.

Mulubù ùdi ùjaadika nè bakàjì nè bàna ke bàvwàbu batàmbe kukèngesha mu binyangu byònsu bibadika kùdi kasumbu kàà lùnkètù. Mulubù ewu ùdi nè bitùpà bisungùlùke bìdi bitàngila àmu binyangu byà dinyangila bakàjì nè bansongàkàjì bumùntù bwàbò pàmwè nè binyangu byenzela bàna batekète. Ewu ke mùshindù musungùlùke wa kuleeja, mùdibyo bìkèngela, bwalàbàle bwà binyangu byenzela bantu bàvwà kabàyi nè makàndà àà kudisungidila kùdi bisumbu byònsò byà bantu bàvwà nè bingoma. Ùdi kàbìdi nè citùpà cijimà cìdi cileeja mùdi dyumbula dyà mabanji àà ku cifùkulu dyambùlwisha pàadi beena binyangu bwà kwenzabò maalu mabì mu Kongò. Mu nkomenu, mulubù ùdi ùleeja nè binyangu bivulè bìdi bijaadikiibwe bìdi mwà kutèekiibwa mu mulongo wà binyangu byenzela beena ditùnga bapite bungi, pàabù kabàyi nè bingoma; anyì bìdi mwà kutèekiibwa kàbìdi mu mulongo wà bibawu byà beena mvità bàdi bashebèya bantu cishebèyàshèbèyà cyanàne.

Munkaci mwà benji bàà maalu mabì aba, kùdi bantòmbòjì bàà beena Kongò, kùdi bilwilu byà ditùnga biinè byà Kongò, kùdi kàbìdi bilwilu bikwàbù byà matùnga meenyi bu mùdi cilwilu cyà ditùngà dyà Ùngàndà, dyà bùrundi, dyà Àngola, dyà Rwanda, dyà Tchàdà, dyà Zimbabwè pàmwè nè bantòmbòjì bàà ku babèndà. Ku byà kwenza, mulubù ewù ùdi ùlòmba bwà bàsà kabàdi kasungùlùke koomekela àmu mudimu wà kulondolola bìvwà byenzèka nè kulumbulwisha bàdibu bàbanda mu maalu mabì aa.

Dyakabi sè pa kumòna nè mēna nè bìdi bifila dijaadika dyà bantu bàdibu bàbanda mu binyangu ebi kabèna babifila mu mulubù ewu wà bantu bònsu to. Kàdi m bishààdila àmu mu mulubù musokoka wà kasumbu koomekela manêma àà muntu (HCDH). Bantu bàdibo bàbande mu binyangu ebi badi batwè ku 200, kwikàle munkaci mwàbù bantu makùmi nè byà pamutù bàà ku mutù kwà matùnga. Kacya bisumbù byà beena ntanda byàbanga kulòmba bwà mēna àà babamdìibwe aba èdiibwè patòòke, pamutù pàà kushàla masokoka mu bilaminyi, too nè ku leelù kakwèna kwànji kupàtuka dyandamuna.

Paanyimà pàà diteeta misangu mivulè bwà kushintulwisha mulubù ewu kùdi matùnga àdibu bafùnda ; nè paanyimà pa diiba mu mufwicifwici mulubù wà kumpàla ùvwà mwenza mu ngondu wa mwandamukùlù wa cidimu cyà 2010, kasumbu koomekela manêma àà bantu kèlèla patòòke mulubù mu dyà ditùku 1 dyà ngondu wa diikùmi (kaswàmansènsà) wa cidimu cyà 2010. Àmu ciinè cikundu aci, bàshebèèla kasumbu kàà matùnga masanga kàvwà kenzà mulubù ewu. Pàakù kàvwe nè lupetu lùvwà mwà kukàmbulwisha bwà kutungunuka nè mudimu too nè ku ngondu wa mwandamukùlù (cimungù wa mashike) wa cidimu cyà 2011.

Ku lwèndè luseka, bukalenga bunène bwà mbùlámàtadi wa ditùngà dyà Kongò kabùvwa àmu nè lwidi lutòòke pa mulubù ewu. Pàcìvwà mulubù ùpàtukilakù, bukalenga bwà ditùngà dyà Kongò bùvwà bu buwakidila bimpè. Kàdi kunyimà, kabùvwa bwènzà cintu nànsha cimwè bwà kukumbaja bìvwà bibùlòmba mu mulubù ku lwàbù luseka. Bùvwa bushiikidila àmu ku dyakula mukana pàtupù.

Twàngatà cileejelu : bukalenga bùvwa bwàmba bwà kwasa tubàdi tusungùlùke twikàle nè bantu bashilàngàne mu ndongolwelu wa dikòsa dyà bilumbù dyà mu Kongò. Kàdi òfyi òvwà nè bwà kubweja mu mudimu twinè tubàdi etu kàdìvwa dipàtula too nè ku leelù.

Tùvulwija kàbìdi nè mu ditùkù 1 dyà ngondu wa diikùmi wa cidimu cyà 2010, ditùkù dyà dipàtula dyà mulubù ewu, Mukalenga mukàjì Navanethem Pillay, mulombodi mukùlù wa kasumbu kàà matùnga masanga koomekela manêma àà bantu (HCDH) ùvwa mwàmba nè : cipeta cyà ndekeelu cyà mpàngu udi mutwàle mulubù ewu cìdi nè bwà kufùmina àmu ku dilondesha mu kakònu mu kakònu nè ku didibwinka dyà balombodi nè beena ntanda bàà mu Kongò. Ditùngà dyà Kongò nè beena mwàbù bònsò ke bàdi nè bwà kwenza nè mwàbù mwònsu pa nkàbi bwà kulongolola tubàdi tutàngidi twà maalu mabì menza bidimu bishààle.

Bàvwa kàbìdi nè bwà kutèkemena dyambulwisha kùdi matùnga manène àdi nè bujitu mu buloba bujima.

Kasumbu kàà nsangilu wa matùnga masanga koomekela manêma àà bantu kàdi kadiswike bwà kushindikije ditùngà dyà Kongò wa mungàlààtà mu lwendu lwèndè lwà dikèba ditalala dya mukungùlù mule. Tùsakidilà nè, kumpalè kwà lùnkètù lùdi lutwàla mulubù

ewu kwenzekalù, Joseph kabila mulombodi wa ditùnga, mu cidimu cyà 2003 cyàcyà, ùvwa mulòmba, bwà kwasa kabàdi kiikàle nè banzujì bàà matùnga makwàbù mu ditùnga dyèndà. Kabàdi aka kàvwa nè bwà kukwàta mudimu wà kutùngunuka nè lùnkètù pa binyangu nè kulumbulwisha bàvwà babyènzà. Dilòmba edi divwa dyenza mu cisangilu cyà balombodi bàà matùnga cyà Nsangilu wa matùnga masanga. Dilòmba edi divwa disànkisha bisùmbù byà beena ntanda byà mu Kongò. Kàdi, pàkulwà mulubù kulòmba nè bàsà kabàdi bilondèshilàngàne nè meeji àà mukalenga Kabila mafila mu cidimu cyà 2003 ; kakwenà kàbìdi kumwènèka bwalu bwà nsongu to.

Pa kumbusha àmu cimòtù cyà bisùmbu bidyàshilu byà mu ditùnga dyà Kongò nè byà matùnga makwàbù àà bujitu, pàmwè ne balwidi bàà manêmà àà bantu bàà pambèlù pàà ditùnga, kakwènà kàbìdi muntu udi wakulà bwà mulubù ewu to. Piinààpu, balombodi bàà ku mutù bàà matùnga àà bujitu mu buloba ke bàvwà bènzà nè mwàbù mwònsu bwà kabànyoki beena binyangu aba to.

Bìvwa bikèngela kwindila too nè ku cidimu cyà 2018, cikundu cìvwa Ngàngàbukà Denis Muwege mwakùla bwalu ebu. Ùvwa mubingila bwalu ebu nènku cikundu cìvwaye mukàngàta nsàlà wà kàalumbandi bwà ditalala ku cimenga cyà Oslo mu ditùku dyà 10 ngondu wa ciswàmunène (diikùmi nè mwibìdi). Byangàcila ku ditùku edi, ke pàdi mulubù wà Mapping mupingàne mu cyalu, wàkudibwa ku mishikù yà bantu mu matùnga mashilàngàne àà mu buloba. Kàbìdi, kàvwa ùcyòka nè kusengeleela beena kasùmbu kakùbi kàà Nsangilu wa matùnga masanga bwà bèlà mulubù awu mu cyalu bwà kuwùtaata nè kunànkila nè dilòmba matùnga wònsu meena beena ntanda bàwù bàvwà batampàkàne mu binyangu abi bwà bàfilà dyambulwisha bwà kupingajila bantu bàvwà benzela binyanga manêmà ààbù.

Ngàngàbukà Mukwege m mudyènzà « mwena bwèndà wa kàbùlekèdi ». Nè ùdi ùlòmba beena Kongò bwà bàmonà nè mulubù ewu ùdi ùbàtàngila ; bumvwa cìdi cyambamù nè bàsumpakana bwà nè byà dyenza byònsò bìdi bilòmbamù biteekibwà mu cyenzi. Kabingilà kàà kwenza nànkù sè kàà nè kakwèna mwà kwikala ditalala kakùyì dikòsa dyà nsambù dyakàne. Mulubù wà Mapping ùdi nè mushinga mu cikundu eci pa kutàngila nsòmbelutùdi nendà nè ùdi ùtùsopeesha bikolà pa bipeta byà dibènga kunyoka benji bàà maalù àdi àbèngangane nè mèyi nè mikàndù. Búngi bwà maalù àà cikisu menzela beena ntanda àdi mafunde mu mulubù ewu bùdi àmu bwènda bütante, bàbwènzà kàbìdi àmu kùdi bantu bàà momùmwè. Mulubù wà Mapping ùdi ùleeja bitentàme nè kùdi dipetangana pankaci pàà dipanga kupita ku cilumbulwilu dyà benji bàà maalù àà binyangu aa nè ditùnguluka dyà kwenzela beena ntanda binyangu bimwè bimwè.

Bìdi bîmpè kumanya nè bwà kufika ku dishipa bantu búngi bu ntundu nè ngenene, bu mùdibi byenzèka mu Kongò wa mungàlàtà munda mwà bidimu makùmi àbìdi, bìdi bikèngela mu bulelèlà kufika kudisangisha pàmwè bintu bisàtù ebi : kukùdimuna bulelèlà (m bwena kwamba nè kushikika dishima pa kuleeja byà dishimà nè ke bilelèlà), kukùdimuna tá kushimbula bukòkeshi bwà kwela meeji nè bwà kusungila beena ditùnga, nè nangànzà kupùwisha bwònsù benji bwà bwalu bàà mu ditùnga. Ke bwalu kaayi, pa kumòna nè Ngàngàbukà Mukwege ùvwa àmu mutùngùnùke nè kwela lubilà ùlombà àmu kulòmba bwà bàteekà mu cyenzi mapàngadika àà mulubù wà Mapping, bàkubanga dimulondesha bwà kumushipa kùdi aba bàvwè baditwà mu maalù aa àdi àbungamija beena Kongò.

Diditacisha dyà Ngàngàbukà Mukwege pàmwè nè beena mwàbù bàdi badifile bwà kumanyisha mulubù ewu ku bantu didi dipetangane nè kiipàcila kàà ndekeelu kàà mulubù wà Mapping. Kòku kiipàcila aka sè kàvwa kàà kutàngila kumpàle bwà kujandula njila mishilàngàne ìdi ditùnga dyà Kongò mwà kulonda bwà kudipungisha nè kale kàadi, kulwisha dipanga kunyokiibwa nè kukungamangane nè bìdi bitùlwisha mpindyeu bwà kupangisha binyangu byà nènku bwà kwenzekabyò cyà kàbìdi. NgàngàbukàMukwege ùvwa kàbìdiùtùnguuka nè dilòmba dyasa dyà kabàdi kalumbulwishi kàà beena binyangu. Mvità eyi ìdi yà kulwisha bwà nè binyangu ebi kabivu kwenzeka kàbìdi nè bwà ditalala dipinganè mu ditùnga dyètù

Minè mvità eyi ìdi nè bwà kwikala mudimu wà muntu nè muntu yònsò. Muntu yònsò ùdi nè bwà kuyitwà mpàndà mu wèndà mùshindù. Ki m bwalu bwà muntu umwe to. Muntu yònsò, mu wèndà mùshindù, àmonà nè mulubù ewu ùdi ùmutàngila pàmwè nè bìdi bilòmbiibwamù. Mishindù miinè ya kutwà mpàndà ku mvità itùdi twamba ke yòyi eyi : Kubala nànsha citùpà cyà mulubù, kudisanga ku bìdi byènzeka nè ku mbilà bwà bwakàne nè ditalala, kumanyisha nguumù pa binyangu byenza mu ditùnga dyà Kongò wa mungàlàtà, kwela cyala ku mikàndà yà dileeja dijinga dyà beena ntanda kùdi mbùlámàtadi, kubwela ku mulongu pàmwè nè bàdi bàya kusòmba panshi mu myaba yà mbùlámàtadi, kusonsola bantu nànsha kusanga bintu bwà bwalu ebu, à. n.

Katùjànguluki bwà kajuukila kuulu tèndèè nè kwenzeja bwà bàkosà nsambù mu bwakàne bwà mbòmbò nè mbòmbò yà beena Kongò bàdibu benzela bibi. Twènzeja bwà dineemeka dyà bunème bwà bulelèlà pa bìdi bitàngila binyangu bitèèla mu mulubù wà Mapping ewu, bwà dinyoka beena bibawu, bwà difuta bantu bilondèshile bibi bibènzela nè bwà mashintuluka manène bwà nè binyangu byà mùshindù eu kabyènzeki kàbìdi.